

Női szempontok...

A nők növekvő munkaerő-piaci jelenléte és hatása az amerikai családok életére az ezredfordulón

BALUJA PETRA* – CZIBERE IBOLYA** – TAKÁCS IZOLDA*

* Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

** Debreceni Egyetem, Politikatudományi és Szociológiai Intézet

ABSZTRAKT

A szakértők régóta vizsgálják a női munkavállalásban történt változások hatását az amerikai családok életére. Az 1970 és 2001 közötti időszakban a gyermeküket egyedül nevelő vagy párkapcsolatban élő, huszonöt és negyvennégy év közötti nők körében a foglalkoztatottsági ráta 43 százalékról 71 százalékra emelkedett. A családok számára a női munkavállalási kedv emelkedése egyet jelentett azzal, hogy a nők otthoni és egyéb, nem piaci tevékenysége a fizetett piaci munka irányába tolódott el. Ennek következményeként sok család csak úgy képes megoldani a gyermek ellátását, hogy fizetett szolgáltatást vesz igénybe. Ebben a tanulmányban, a témában meghatározó tanulmányok elemzésével, (1) a munka- és a gyermekvállalás stratégiáit vesszük górcső alá az egyedülálló és a párkapcsolatban élő anyák körében (2), valamint azt, hogy a munkavállaló anyák távollétének milyen következményei vannak a gyermek fejlődésére. Tanulmányunkban mindezeket felül bemutatjuk a gyermekvállalás időzítését és az első gyermek megszületése körüli munkavállalási trendeket is, különös tekintettel a 25 és 44 év közötti, a gyermekvállalás és gyermeknevelés aktív időszakában lévő nők munkaerő-piaci jelenlétére, továbbá a nők és a férfiak házimunkában és a gyermek gondozásában vállalt szerepére.

KULCSSZAVAK: női munkavállalás, munkaerőpiac, gyermekvállalás, munkavállaló anyák távolléte

Bevezetés

Amerikában a dolgozó családok változó létkörülményeit a kései házasságkötés, a házasságon kívüli gyermekvállalás, a válások magas aránya, a várható hosszabb élettartam, a szülők, főként a nők fokozott munkavállalási kedve jellemzi (Casper és Bianchi 2002). A leginkább szembevetű változás, amely az elmúlt évtizedekben a dolgozó családok időbeosztására hatással volt, a nők – elsősorban a párkapcsolatban élő, gyermekes nők – munkaerőpiacon történő nagyarányú megjelenése. A családok számára ez a tendencia egyet jelentett azzal, hogy a nők otthoni és egyéb nem piaci

KÖZELKÉP – Tanulmányok

tevékenysége a fizetett piaci munka irányába tolódott el. Ennek következményeként sok család csak úgy képes megoldani a gyermek ellátását, hogy fizetett szolgáltatást vesz igénybe. Az elmúlt évtizedekben a gazdasági szükséglet nagyobb mértékben sarkallta a munkaerő-piaci megjelenésre az egyedülálló anyákat, mint a párkapcsolatban élőket. Az ezredforduló időszakában a párkapcsolatban élő gyermekes nők – akik a hagyományos felfogás szerint nagyobb szabadsággal rendelkeznek, mint a gyermeküket egyedül nevelők – a gyermek fiatal kora ellenére is a munkaerőpiac aktív résztvevői kívántak maradni. A foglalkoztatási ráta csak az anyák foglalkoztatottságában ment át jelentős változáson, a férfiak munkavállalásának aránya továbbra is magas és stabil maradt. Tanulmányunkban bemutatjuk a gyermekvállalás időzítését és az első gyermek megszületése körüli munkavállalási trendeket, majd a 25 és 44 év közötti, a gyermekvállalás és gyermeknevelés aktív időszakában lévő nők munkaerő-piaci jelenlétét, kiemelve a nők és a férfiak házimunkában és a gyermek gondozásában vállalt szerepét.

A munka- és a gyermekvállalás stratégiái az egyedülálló és a párkapcsolatban élő anyák körében

Az Egyesült Államokban a legtöbb nő (mintegy 80 százalék) az ezredforduló időszakában negyvenéves korára átlagosan két gyermeket vállalt. Az 1950-es években született gyermekes nők 83 százaléka negyvenéves kora előtt szülte meg az első gyermekét. Noha a szülési időszakot sok nő tudatosan igyekszik kitolni, az ezredfordulón a nők több mint fele húszas éveit középre már gyermekes anya volt, egyharmaduk pedig a 25–40 éves kora közötti években vállalta első gyermekét (Bianchi 2000). Az 1961 és 1995 közötti időszekekre jellemző gyermekvállalás előtti és utáni foglalkoztatottsági adatok szerint az 1990-es években a legtöbb nő legalább hat hónapot dolgozott az első gyermek születését megelőzően. Ebben az időszakban ráadásul a nők mintegy kétharmada a terhesség időszakában is vállalt munkát, szemben az 1960-as években mért 44 százalékkal. A várandós nők több mint egyharmada dolgozott egészen a szülésig, s a szülést követő egy éven belül 61 százalékuk újra munkába állt, míg az 1960-as évek elején a nők csupán 17 százaléka tért vissza a munkahelyére (Casper és Bianchi 2002). Ezek az adatok jól érzékeltetik az anyák távolléte miatti csecsemő- és kisgyermekgondozást biztosító szolgáltatások iránti megnövekedett igényt is. A 3-5 esztendőes gyermekek, az anya foglalkoztatottságától függetlenül heti időbeosztásban lényegesen több órát töltenek a korai fejlesztő vagy gondozó intézményekben (pl. bölcsőde, oktatási tantervvel rendelkező gyermek-felügyeleti központok, óvodai előkészítő csoportok), mint a korábbi időszakokban.

A nők gyermekvállalást követő munkába állását elemző statisztikák szerint munkaerő-piaci jelenlétük főként az elmúlt három évtizedben indult gyors növeke-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

désnek. Az 1970 és 2001 közötti időszakban a gyermeküket egyedül nevelő vagy párkapcsolatban élő, huszonöt és negyvennégy év közötti nők körében a foglalkoztatottsági ráta 43 százalékról 71 százalékra emelkedett. Ugyanebben az időszakban a hasonló korú férfiak foglalkoztatottsága nem változott jelentősen: mindössze 86 százalék és 91 százalék közötti mozgás következett be. A három vagy annál több gyermeket nevelő nők mintegy 24 százaléka dolgozott az 1970-es években, szemben a 2001-ben mért 57 százalékkal (Chase-Lansdale és Pittman 2002).

A gyermeküket egyedül nevelő és a párkapcsolatban élő nők körében eltérő munkaerő-piaci stratégiák és tendenciák figyelhetők meg. Az egyedülálló anyák a vizsgált időszakban nagyobb arányban jelentek meg a munkaerőpiacon, mint a párkapcsolatban élők. A különbség 1970 és 1995 között valamelyest mérséklődött, ebben az időszakban a párkapcsolatban élő nők foglalkoztatottsága némileg magasabb volt. Körükben a legnagyobb ütemű változás 1990 előtt következett be, az 1990-es években a növekedés inkább már csak mérsékelt arányú volt. A gyermeküket egyedül nevelő nők foglalkoztatottsági arányának növekedése az 1990-es évek második felében, az erős gazdasági növekedés és az egyszülős családok családtámogatási rendszerének átalakítása időszakában ment végbe. 2001-re a gyermeküket egyedül nevelő nők lényegesen nagyobb arányban képviseltették magukat a munkaerőpiacon, mint nem egyedülálló társaik.

A párkapcsolatban élő nők foglalkoztatottsági rátájának emelkedését sokan a férfiak fizetésének stagnálásával is magyarázzák (Jacobs és Gerson 2001), ugyanakkor elemzők emlékeztetnek arra, hogy nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy ebben az időszakban a piaci lehetőségek a nők számára is egyre nyitottabbá váltak.

A FELESÉG MINT FŐKERESŐ A CSALÁDBAN

A kétkeresős és az egyszülős családok munkában töltött idejének növekedése mellett a párkapcsolatban élők nem hagyományos kenyérkereső mintázata is átalakult. 1981-ben 15,9 százalék volt azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol a nő számított a családban a fő keresőnek, ez az arány 2000-re 22,5 százalékra növekedett. A jelenség főként a kétkeresős, alacsony jövedelemmel rendelkező férfiak háztartásában mutatott erőteljes emelkedést (Winkler 1998).

A férfiaknál jobban kereső nők számának növekedése ellenére gyakoribb volt, hogy a nők maradtak otthon a gyermek megszületését követően. Míg a kisgyermekes (de hat évnél idősebb gyermeket nevelő), párkapcsolatban élő nők többsége 1998-ban alkalmazásban állt, addig a hat évnél fiatalabb gyermeket nevelő nőknek csak alig több mint egyharmada volt főállású, egész évben foglalkoztatott munkaerő. Eszerint a gyermekük első éveiben a nők redukálják a munkával töltött óráik számát, vagy egy időre kivonják magukat a munkaerőpiacról. Mintegy száz középosztálybeli kétkeresős család felnőtt tagjaival készített mélyinterjúból kiderült, hogy a nők – a

KÖZELKÉP – Tanulmányok

férjükhöz, partnerükhöz képest – aránytalan mértékben csökkentik és alakítják át a fizetett munkával kapcsolatos terveiket a család védelme érdekében (Becker és Moen 1999). Ráadásul a fiatal anyák Amerikában körülbelül 7 százalékos fizetés-csökkenést szenvednek el minden egyes gyermek születését követően, s elemzők szerint ezt a tényt nem lehet egyszerűen a produktivitási tényezőkkel, a munkapasztalati évek vagy a szolgálati évek számával magyarázni.

A NEM PIACI TEVÉKENYSÉGEK – A HÁZIMUNKA ÉS A GYERMEKEKKEL TÖLTÖTT IDŐ NEMEK SZERINTI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az amerikai irodalomban a házimunkával vagy a gyermekgondozással töltött idő mérésére vonatkozó adatok egyedüli forrásul az általában egy 24 órás időintervallumban rögzített, az időbeosztásról készített naplófeljegyzések szolgálnak, amelyek segítségével lehetővé válik a nem piaci tevékenységek családon belüli vizsgálata. Vajon milyen hatása van a munkaerő-piaci jelenlétben bekövetkezett változásoknak a nem piaci tevékenységekre fordított idő mennyiségére? A nők otthoni munkája (a gyermeknevelésre fordított idő figyelembevételével) az 1960-as években jellemző átlagosan heti harminckét órától heti tizenkilenc órára csökkent az ezredfordulóra. A házimunkát végző férfiak aránya heti négy százalékról tíz százalékra változott. 2000-ben a tizennyolc évesnél fiatalabb gyermeket nevelő nők körülbelül kétszer annyi időt töltöttek házimunkával, mint a férfiak (Hoffert 2002).

Általánosan elmondható, hogy a dolgozó nők (a munkaerőpiacra kilépő nők) gyermekre fordított ideje egyáltalán nem mutat csökkenést, míg a családos férfiak esetében ez az arány jelentős növekedést mutat. Míg 1965-ben a férfiak a nők direkt gyermekgondozással töltött idejének csupán egynegyedét töltötték hasonló feladatokkal, az 1990-es évek végén az idejük éppúgy 65 százalékát fordították a gyermekükre, mint a nők. A férfiak az esetek túlnyomó részében a házastársuk, élettársuk jelenléte mellett veszik ki a részüket a gyermekgondozásból, míg a nők sokkal több időt töltenek kettesben a gyermekkel. Noha a kutatások nagy része azt mutatja, hogy a dolgozó nők kevesebb időt töltenek a gyermekükkel, mint az alkalmazáson kívüliek, a különbség nem nevezhető drámainak. Az alkalmazásban álló és a munkanélküli nők gyermekkel töltött idejének különbsége már csak azért is minimális, mert a dolgozó anyák a kicsi gyerek mellett igyekeznek lerövidíteni a munkával töltött időt, a nagyobb gyermek esetében pedig arra törekednek, hogy a gyerek iskolában töltött ideje alatt végezzék el a szükséges teendőket, illetve a szülők egymást váltva igyekeznek biztosítani a szükséges felügyeletet, így az egyéb tevékenységekre fordított idő is lerövidül (Bianchi 2000b).

Kevés információ áll rendelkezésre a nem helyben élő-dolgozó apáknak a gyermek életében történő aktív részvételéről. A kutatások szerint a mostohaapák kevesebb időt fordítanak nevelt csemetéjükre, mint a biológiai apák. Azonban a mosto-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

haapák is szívesebben vesznek részt a gyermeknevelésben, ha az új párkapcsolatból közös gyermek is születik (Hoffert 2002). Az mindenesetre még nem tisztázott, hogy a biológiai kapocs erősíti-e az apai funkciókat vagy inkább arról van szó, hogy leginkább a „gyerek-orientált” férfiak vállalkoznak újabb gyerekekre a második házasságban. Azok a férfiak, akik amellet, hogy gyermekes nővel létesítenek párkapcsolatot, vér szerinti utóddal is rendelkeznek, több időt fordítanak a gyermek nevelésére, mint a gyermekkel nem vér szerinti kapcsolatban álló férfiak általában. A gyerekek egy része tehát nem csupán anyagi értelemben jár jobban, ha férfi van a családban.

A NEM SZOKVÁNYOS MUNKARENDBEN VÉGZETT MUNKA ÉS A NŐK CSALÁDI FUNKCIÓI

Míg a munkával töltött órák száma jelentősen nem változott az elmúlt évtizedekben, a munkaórák eloszlása eltéréseket mutat. Noha az amerikai gazdaság egyre inkább a „24/7”-es időbeosztásra épít (rugalmas, állandó elérhetőséget igénylő munkavégzés), az emberek egyre nagyobb számban dolgoznak a késő esti órákban vagy hétvégéken is. A három műszakban történő munkavégzés mellett a demográfiai és a technológiai változások, valamint a nők foglalkoztatottságának növekedése és a kétkeresős háztartások számának gyarapodása is jelentősen hozzájárult a szolgáltatóipar fejlődéséhez és növekedéséhez. A folyamat végeredményeként elterjedtté vált a változó időbeosztásban történő munkavégzés. A téma szakirodalma ennek kapcsán nem csak a munka–magánélet egyensúlyának felborulását tartja kritikusnak, hanem az éjjeli vagy váltott műszakban dolgozó embereket fenyegető súlyos egészségügyi következményekről is beszámol.

A munkavállalók körében viszonylag elterjedt a nem nappali műszakban történő munkavégzés, amely aránytalanul magas az alacsony jövedelműek körében. Az USA-ban a pénztárban dolgozók, a teherautó-sofőrök, a felszolgálók, a szakácsok és a portai vagy takarítószemélyzet éjszakai munkája a legrosszabbul fizetett foglalkozások sereghajtójaként az éjjeli műszak kategóriájába sorolható. Kevés adat áll rendelkezésre arról, hogy az alacsony jövedelmű családok hogyan tudnak úgy megfelelni az éjjeli műszak követelményeinek, hogy a gyermekneveléssel járó feladatokat is el kell végezniük. A szülők ritka esetben választják önszántukból az éjszakai műszakot, nyilván a szükség kényszeríti a szűkös álláslehetőséggel bíró embereket az éjszakai munkarendbe. Előfordul, hogy a gyermekgondozásból visszatérő nők egy része önként kénytelen az éjszakai műszakot választani, miután a munkába állást követően gyakran szembesülnek a munkaórák/munkanapok szervezhetősége és a gyermekellátó intézmények szűkös létszámkerete miatt a gyermekelhelyezés nehézségeivel (Presser – Cox 1997).

A rendelkezésre álló adatok arra utalnak, hogy a több műszakban történő munkavégzés negatívan befolyásolja a házasságok, párkapcsolatok minőségét és stabili-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

tását, noha a családi funkciókat tekintve mind pozitív, mind negatív hatások is felfedezhetők. Staines és Pleck (1983) kutatásai szerint a váltott műszakban történő munka komoly befolyással van a család életminőségére, valamint súlyos párkapcsolati konfliktusok forrása lehet, elsősorban a párok együtt töltött idejének minőségromlása terén.

A nem szokványos munkarendben végzett munka a család funkcióira és kapcsolataira is kihatással van. A több műszakban dolgozó szülők gyakran rendszertelenül, keveset alszanak, emiatt nagyobb a stressz, több a családon belüli konfliktus, a gyermekekkel való kapcsolat nem tud kellően elmélyülni (Rahman – Pal 1994). A családi összetartozás egyik nagyon fontos mérőegysége a közös vacsora, amely lehetőséget teremt a tartalmas együttlétre és a családi szerveződésekre. Presser (1999) rámutatott, hogy az éjjeli vagy váltott műszakban dolgozó szülők sokkal kevesebb alkalommal vacsoráznak együtt gyermekeikkel, mint nappal dolgozó társaik.

Presser (1994) a foglalkoztatottságot és a háztartási munkák nemek szerinti felosztását vizsgálva a kétkeresős háztartásokban, azt találta, hogy azokban a családokban, ahol a nő nappali, a férfi éjszakai vagy váltott műszakban dolgozik, a férfiak lényegesen nagyobb arányban végeznek tradicionálisan női feladatokat, a nappali műszakban dolgozó párok ház körüli tevékenységeivel összehasonlítva. Az éjszakai műszakban dolgozó férfiak a klasszikusan női feladatok közül magukra vállalják a főzést, a mosogatást, a takarítást, a mosást, vasalást, sőt a ruhák javítását is. A vizsgálat egyértelműen azt mutatja, hogy ha a férfi partner napközben egyedül tartózkodik otthon, nagy valószínűséggel átvállalja a tradicionálisan női feladatokat.

Az anyák munkavállalásának következményei a gyermekek fejlődésére – pozitív és negatív hatások

Az Egyesült Államokban a szülők által a gyermekek számára igénybe vehető napközbeni elhelyezések feltételei jelentős eltéréseket mutatnak a területi elhelyezkedés, a szolgáltatások minősége és a fizetendő költségek terén is. A gyermekgondozó és iskolai előkészítő intézmények mellett léteznek kisebb családi napközik is, de gyakori, hogy egy felnőtt, esetleg egy rokont alkalmaznak a szülők a gyermek felügyeletére. Az USA-ban a beiskolázás előtt álló gyermeket nevelő családok (ahol az anya dolgozik) 56 százaléka, míg az idősebb gyermeket nevelő családok 31 százaléka vesz igénybe fizetős gyermekfelügyeletet. 1999-ben a gyermekfelügyeletre átlagosan költött összeg a családi jövedelem 7,5 százalékát tette ki, az óvodás korú gyermekek esetében ez az összeg 9 százalék volt, míg az iskoláskorú gyermekek vonatkozásában családonként a családi kassza 5,3 százalékát vette igénybe. Az alacsony jövedelmű családok számára viszont komoly nehézséget jelentett a gyermekfelügyelet költségeit előteremteni: a tizennyolcezer dollár éves jövedelemmel nem rendelkező csa-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

ládok esetében a családi bevétel 23 százalékát emésztette fel a gyermekfelügyelet. Ugyanakkor a gyermekgondozási központok színvonalát a megkérdezettek csupán közepesnek minősítették, de a családtagok, bétisztítók vagy egyéb nem hivatalos gyermekfelügyeletet biztosító személyek általi felügyelet szintén nem kapott magas minősítést (Kontos és mtsai 1995).

A gyermek fejlődése szempontjából a fenti minősítés három fontos következtetést von maga után. A gyermekgondozási szolgáltatások az elmúlt húsz-huszonöt évben igen gyorsan fejlődtek, és a gyermekek és a kamaszok többsége az ezredforduló időszakában a nap java részét már nem a szülő felügyelete mellett töltötte. Az USA-ban a gyermekgondozási feladatok ellátását elsősorban nem a családtagok végzik, jóllehet a rokonok igen jelentős szerepet játszanak a főként csecsemőkorú gyermekek felügyeletében. A gyermekfelügyelet biztosításában leggyorsabban a profit alapú szolgáltatások fejlődtek. 1996-ban a szociális reformok következtében az alacsony jövedelmű családok nőtagjai nagy számban jelentek meg a munkaerőpiacon. A gyermekgondozási évek után a sikeres munkába állás elengedhetetlen feltétele a gyermekek felügyeletének megoldása. Míg az alkalmazásban álló nők egy részének sikerült megoldania a családon belüli gyermekfelügyeletet, addig az alacsony jövedelmű anyák a bevételük nagy részét a gyermekgondozási szolgáltatások igénybevételeire voltak kénytelenek költeni.

A gyermekgondozás színvonala komoly meghatározó tényezője a kisgyermekek fejlődésének. A témában folytatott kiterjedt kutatások eredményei egyértelműen rámutatnak a minőségi következményekre. A közepszerűnek minősített ellátás valószínűleg valószínűleg alacsony vagy nem megfelelő színvonalat takar. Tekintettel a nagy óraszámba, amit a gyermekek a felügyeletet biztosító intézményekben töltenek, elemzők hangsúlyozzák, hogy a gyermekgondozás komoly potenciálokat rejt magában a kisgyermekek egészséges fejlődése és általános jólléte szempontjából (Lombardi 2003).

HA DOLGOZIK A NŐ... A NŐI MUNKAVÁLLALÁS ÉS A CSALÁDI ADAPTÁCIÓ

A témában elsőként felmerülő kérdés: vajon negatív irányba befolyásolja-e a kisgyermek fejlődését, ha az anya dolgozik (Bianchi 2000)? A nők tömeges elhelyezkedésével egyidejűleg ez a kérdés egyre többször hangzott el. Foglalkoztatta a kutatókat, hogy vajon az anya hosszabb idejű távolléte eredményeként – főleg a kisebb gyermekek esetében – hogyan alakul a gyermek által észlelt anya-gyermek kapcsolat, tekintve, hogy a gyermek az anyát a biztonság és a környezet felfedezéséhez szükséges stabil bázisnak tekinti (Ainsworth és mtsai 1978). A kutatók feltételezték, hogy az anya távolléte kizárólag kedvezőtlen következményekkel lehet a gyermek szociális, emocionális és kognitív fejlődésére. Az elmúlt évtizedekben végzett kutatási ered-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

mények nem támasztják egyértelműen alá a negatív hipotézist. A vizsgálatokból világossá vált, hogy a nők foglalkoztatottsága a gyermek fejlődésére pozitív, semleges, de negatív következményekkel is járhat. Az anya elhelyezkedése elsősorban a kicsi gyermekeket érintheti. A csecsemők esetében az anya és gyermeke számára is sokkal kedvezőbb, ha az anya tizenkét hétnél több időt tölt otthon a gyermek gondozásával. Általában előnyösnek mondható, ha az anya eleinte részmunkaidős munkát vállal, illetve a munka világába történő visszatérés a gyermek egyéves kora előtt nem történik meg.

Hoffman és Youngblade (1999) vizsgálataiból kiderült, hogy az alkalmazásban álló nők iskolás- vagy kamaszkorú lánygyermekai jobb iskolai színvonalon teljesítenek, valamint nagyobb valószínűséggel választanak nem tradicionális szerepeket, mint a munkánélküli anyák lánygyermekai. Érdekes eredmény, hogy a foglalkoztatott nők fiú- és lánygyermekai nemi szerepattitűdjei kevésbé tradicionálisak. A kutatási eredmények azt is igazolták, hogy az anya foglalkoztatottsági státuszának függvényében a szegénységben felnövekvő kisiskolás korú gyermekek fejlettsége is komoly eltéréseket mutat, s a foglalkoztatott anyák gyermekei kedvezőbb kognitív és szocioemocionális készségekkel rendelkeztek.

Ha a negatív következményeket vizsgáljuk, a kutatások egy része alacsony iskolai teljesítményt mutat a középosztálybeli kisiskolás korú fiúgyermekek körében. Hoffman és Youngblade (1999) rámutatott arra, hogy a kedvezőtlen fejlődési tendenciák abban az esetben hozhatók összefüggésbe az anya foglalkoztatottságával, ha a nem részmunkaidős alkalmazás már a gyermek első életében megkezdődik.

Az anya munkába állása több szinten párhuzamosan is befolyásolja a család életét. Az anya foglalkoztatottsága nem direkt módon befolyásolja a gyermeket, sokkal inkább a közvetlen élményeiben hoz változásokat (Gottfried és mtsai, 1995). Etnográfiai vizsgálatokban az anyák a munkának a gyermekeket is érintő egyensúlyteremtő hatásáról is beszámoltak. Az elhelyezkedő nők a családi javak megszerzésében fontos résztvevőnek, a gyermekük számára követendő modellnek érzik magukat. Galinsky (1999) szerint a szülők nem csupán a gyermek pszichológiai fejlődésének fontos közreműködői, de ők vezetik be gyermeküket a munka világába is.

A családok gyorsan adaptálódnak a megváltozott viszonyokhoz. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a családok nem passzív résztvevői az anya munkába állásának: az önálló szabadidős tevékenységek helyett a gyermekkel közösen töltik az időt, illetve lezajlik a háztartási feladatok szülők közötti megosztása is. Korábban a ház körüli teendők sokasága miatt az anyák az otthon töltött idő egy bizonyos részét tudták kizárólagosan csak a gyermekeikre fordítani. Ráadásul egy családon belül több gyermek is született, így az egy gyermekre fordított idő aránya jelentősen nem változott. A vizsgálatokból kiderült, hogy a családok képesek alkalmazkodni az új helyzethez, s maximálisan igyekeznek kihasználni a gyermekkel töltött időt. Sok esetben az anya részmunkaidős állást vállal, vagy szabadidejét átcsoportosítva

KÖZELKÉP – Tanulmányok

a gyermekeire fordítja szabad perceit, illetve az anya munka miatti távollétében az apa is aktívan kiveszi a részét a gyermeknevelésből. A vizsgálati eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy az anya elhelyezkedését követően a család aktívan igyekszik idomulni az új helyzethez (Gottfried és mtsai 1995).

Azok a kutatások, amelyek pusztán csak az anya alkalmazotti vagy független státuszát különböztetik meg, figyelmen kívül hagyják a foglalkoztatási körülmények egyéb kulcsváltozóit, amelyek hatással vannak a gyermek fejlődésére. A munkaórák száma vagy a munkahelyi autonómia mértéke például összefüggésbe hozható a családi viszonyokkal és a gyermek eredményeivel.

Hoffman és Youngblade kutatásösszegző elmélete (1999) szerint a dolgozó családokban három alapvető szempontot kell figyelembe venni, amelyek a gyermek fejlődése szempontjából fontosak lehetnek. Ezek a szülői magatartás és az otthoni közeg, az apa részvétele a család életében, illetve az anya pszichés kondíciója. Mindezek mellett igen fontos egy negyedik tényezőt is megemlíteni: a család anyagi forrásait.

Egy gyermek életét az anya által megtermelt javak is befolyásolhatják (Huston 2002). A kutatók feltételezése szerint az anya munkába állásából származó jövedelem jelentősége az alacsony jövedelmű családok esetében relatíve nagyobb (Desai és mtsai 1989), így a kisebb bevétellel rendelkező családok esetében az anya elhelyezkedése kifejezetten pozitív következményekkel jár. A Dearing és munkatársai által végzett vizsgálat (2001) rávilágított arra, hogy a szegény családok gyermekeinek kognitív és szociális fejlődése szempontjából a család jövedelmi viszonyaiban bekövetkező változások sokkal lényegesebbek. Az anya keresetén keresztül az étkezés, a ruházkodás és a lakhatás nehézségei megoldódhatnak, elérhetővé válnak az egészségügyi szolgáltatások (Huston 2002). A gyarapodó családi kasszájának köszönhetően nő az otthon is elérhető játékok, könyvek száma, gyakoribbá válhatnak a közös családi kirándulások (Bradley 1995).

A szülők foglalkoztatottsága és a gyermek fejlődése kapcsán különösen fontos hangsúlyt kap a megfelelő szülői magatartás. Az otthoni környezet, azon belül is a szülői magatartás közvetíti a gyermek számára a családot érő hatásokat. McLoyd (1990) számos vizsgálat eredményeit összegezve mutatott rá, hogy a család nehéz anyagi helyzete miatti pszichés nyomás okán kialakuló durvább, kevésbé támogató bánásmód szenvedő alanyai a gyermekek, akiknek szociális és érzelmi megnyilvánulásaiban tetten érhető a káros szülői magatartás.

Chase-Landsdale és Pittman (2002) a szülői feladatok hat dimenzióját különböztette meg: (1) védelem, (2) melegség és egymás iránti nyitottság, (3) kontroll és fegyelmezés, (4) kognitív stimuláció, (5) mintaadó magatartás, (6) családi szokások és hagyományok átörökítése. A támogató szülői magatartás a gyermek fejlődésének kedvezőbb potenciálját eredményezheti, de bizonyos külső tényezők, mint például a szülők nagyon alacsony jövedelme, nehéz életkörülményei, az állandó lakóhely hiánya, az izoláció a szülő támogató magatartása ellenére is negatív irányban hatnak.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A FOGLALKOZTATOTTSÁG HATÁSA AZ ANYA MENTÁLIS ÁLLAPOTÁRA

Az alkalmazásban álló nők pszichés egészsége jobb eredményeket mutat a depresszió, a stressz, a pszichoszomatikus megbetegedések vagy az elégedettség terén is (McLoyd és mtsai 1994). Az anya pszichés kiegyensúlyozottsága, elsősorban az anya-gyermek kapcsolat minősége erőteljesen hat a gyermek fejlődésére (Hair és mtsai 2002). Egyes kutatók szerint ez a tendencia azonban csak/vagy nagyobb mértékben a középosztályúaknál alacsonyabb státuszú családokat érinti (Warr és Parry 1982).

A munkanélküli nők körében megjelenő depresszív tünetek összefüggésbe hozhatók a kamaszkorú gyermekeket érintő durvább büntetések számának növekedésével, aminek következtében a serdülőknél koncentrációs zavarok jelentkeztek, illetve a depresszió is több esetben vált jellemzővé körükben (McLoyd és mtsai 1994). Hoffman és Youngblade (1999) kutatásukban hasonló összefüggéseket tártak fel. A munkásosztálybeli családok alkalmazásban álló nőtagjai esetében a depresszió kisebb arányban fordult elő, a gyermek felé megnyilvánuló anyai magatartás szigorú, de meleg, szeretetteljes közeget teremtett. Az ilyen szülői magatartás eredményeként a gyerekek az olvasási és matematikai feladatokban jobb eredményeket értek el, a tanárok megítélése szerint kevesebb tanulási problémával küzdöttek, valamint jobb szociális kompetenciákkal rendelkeztek.

Fontos megjegyezni, hogy valóban lehetséges, hogy a munkahelyen szerzett kompetenciaélmény, a munkatársaktól kapott közösségi támogatás, s a munkából származó jövedelem ténylegesen csökkentheti a család anyagi helyzete miatti szorongást. Az anya elhelyezkedése és mentális egészsége közötti ok-okozati összefüggés azonban még nem pontosan tisztázott.

Összegzés

Az amerikai dolgozó családok életkörülményeit és időbeosztását jelentősen befolyásolta a nők (elsősorban a gyermekes nők) munkaerő-piaci részvételének fokozott arányú megjelenése. Az elmúlt évtizedekben bekövetkező társadalmi és gazdasági változások az egyedülálló anyákra magasabb terhet róttak, mint a párkapcsolatban élő társaikra. A foglalkoztatási ráta az anyák munkavállalásában mutatott jelentős változást, míg a férfiak foglalkoztatottsági rátája továbbra is egyenletes és stabil fejlődési ívet írt le (Casper és Bianchi 2002). Tanulmányunk átfogóan ismertette a témához kapcsolódó főbb tárgyköröket, mint a munkavállalási stratégiák vizsgálata az egyedülálló és párkapcsolatban élő anyák körében, a házimunka és a gyermekekkel töltött idő nemi összefüggései, a nem szokványos időbeosztásban történő női munkavállalás tendenciái és a munkavállaló anyák távollétének vizsgálata gyermekeik kognitív, érzelmi és társas kapcsolati fejlődésében. Az egyedülálló és párkapcsolat-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

ban élő, gyermeket nevelő nők közötti munkavállalási stratégiák eltérő tendenciákat mutattak. Az 1970 és 1995 közötti időszak viszonylagos kiegyenlítetttségét követően a 2001-es vizsgált időszakra állandóvá vált az egyedülálló, gyermeket nevelő nők munkaerő-piaci felülreprezentáltsága a párkapcsolatban élő társaikhoz képest. A párkapcsolatban élő nők családjában (alacsony jövedelemmel rendelkező férfiak háztartásában jelentős) a tradicionális kenyérkereső mintázat is jelentős változáson ment keresztül. 1981-ben 15,9 százalék volt azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol a nő számított a családban a fő keresőnek, ez az arány 2000-re 22,5 százalékra növekedett (Becker és Moen 1999).

A családon belüli nem piaci tevékenységek felmérésére, 24 órás időtartamban az időbeosztást részletesen rögzítő naplófeljegyzések szolgáltak hiteles forrásként. Általános megállapításként elmondható, hogy a dolgozó nők gyermekekre fordított ideje nem változott, azonban a családos férfiak esetében ez az érték jelentős növekedést mutatott. 1965-ben a férfiak a dolgozó nők gyermekekre fordított idejének csupán negyedrészt töltötték hasonló feladatokkal, míg 1990-re ez a tendencia jelentős mértékben módosult, ugyanis a férfiak és nők is idejük 65 százalékát töltötték gyermekükkel. A kutatások azt mutatták, hogy a mostohaapák kevesebb időt fordítanak nevelt gyermekeikre, mint a biológiai apukák. Azonban az új kapcsolatban születő gyermekek neveléséből nagyobb arányban veszik ki a részüket. Ezen vizsgálat esetében nem tisztázott, hogy a férfiak a biológiai kötődés következtében, vagy a „gyerek-orientált” személyiségükből adódóan vágynak gyermekekre az új házasságban (Hoffert 2002).

Az amerikai gazdaságban fokozottan építenek a 24/7-es rugalmas időbeosztási modellre (állandó elérhetőséget igénylő munkavégzés), azonban az emberek egyre nagyobb számban dolgoznak esténként, sőt hétfőként. A téma szakirodalmában a munka-magánélet egyensúlyának felborulását, illetve az éjjeli műszakban dolgozó embereket fenyegető súlyos egészségügyi következményeket tartja ebben az esetben a legkritikusabbnak. A több műszakban dolgozó szülők gyakran rendszertelenül, keveset alszanak, ennek következményeként nagyobb a stressz, több a családon belüli konfliktus, a gyermekekkel való kapcsolat felszínesebbé válik (Rahman – Pal 1994). A kétkeresős családokban, ahol a nők nappali, a férfiak pedig éjszakai műszakban dolgoztak, a férfi partner nagy valószínűséggel átvállalja a tradicionálisan női feladatokat (Presser 1994).

A kutatások során felmerült a kérdés, hogy vajon negatív irányba befolyásolja-e a kisgyermek fejlődését, ha az édesanya dolgozik? A felmérések során kiderült, hogy az anya munkavállalása pozitív, semleges, de negatív következményekkel is járhat a gyermeki fejlődésre. Általában pozitív tényező, ha az anya fokozatosan tér vissza a munkaerőpiacra és kezdetben részmunkaidős munkát vállal, de leginkább a gyermek egyéves korát követően. Érdekes eredményként összegezték a kutatások, hogy a foglalkoztatott nők kamasz gyermekeinek nemi szerepattitűdjei kevésbé tra-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

dicionálisak, illetve a támogató szülői magatartás a gyermek fejlődésében rendkívül pozitív hatású, de bizonyos külső tényezők, mint például a szülők nagyon alacsony jövedelme, nehéz életkörülményei, az állandó lakóhely hiánya, az izoláció a szülő támogató magatartása ellenére is negatív irányban hatnak (Hoffman és Youngblade, 1999). További eredmények jelezték, hogy az alkalmazásban álló nők pszichés egészsége, elégedettségének szintje és stressztűrő képessége is magasabb arányú, mint a nem foglalkoztatott nők esetében. Az anya mentális egészsége pedig döntő szerepű a párkapcsolatban és a gyermek-anya viszony harmonikusságában (McLoyd és mtsai 1994).

Irodalom

- Ainsworth, M. D. S. – Blehar, M. D. – Water, E. – Wall, S. (1978): Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation, NJ: Erlbaum, Hillsdale
- Becker, P. E. – Moen, P. (1999): Scaling back: Dual-career couples' work-family strategies. *Journal of Marriage and the Family*, 61: 995–1007.
- Bianchi, S. M. (2000): Setting the stage: Work and family lives of Americans. In: E. Appelbaum (ed.): *Balancing acts*. Economic Policy Institute, Washington DC 13–24.
- Bradley, R. H. (1995): Environment and parenting. In M. H. Bornstein (ed.): *Handbook of parenting: Biology and ecology of parenting*, volume 2: 235–261. Erlbaum, New York
- Casper, L. M. – Bianchi, S. M. (2002): *Continuity and change in the American family*, Russell Sage, Thousand Oaks CA
- Chase-Lansdale, P. L. – Pittman, L. D. (2002): Welfare reforms and parenting: Reasonable expectations. *The Future of Children: Childre and Welfare Reform*, 12(1): 167–185.
- Dearing, E. – McCartney, K. – Taylor, B. A. (2001): Change in family income-to-needs matters more for children with less. *Child Development*, 72: 1779–1793.
- Galinsky, E. (1999): *Ask the children: What America's children really think about working parents*. William Morrow, New York
- Gottfried, A. E. – Gottfried, A. W. – Bathurst, K. (1995): Maternal and dual-earner employment status and parenting. In M. Bornstein (ed.): *Handbook of parenting* 2: 139–160. NJ: Erlbaum, Mahwah
- Hofferth, S. (2002): *Biology versus marriage as the basis for investment in children*. Paper presented at the Maryland Population Reserach Center Seminar
- Hoffman, L. – Youngblade, L. M. – Coley, R. L. – Fuligini, A. S. – Kovacs, D. D. (1999): *Mothers at work: Effects on children's well-being*. Cambridge University Press, New York

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Huston, A. C. (2002): Reforms and child development. The Future of Children: Children and Welfare Reform, 12(1): 59–77.
- Jacobs, J. A. – Gerson, K. (2001): Overworked individuals or overworked families? Explaining trends in work, leisure and family time. Work and Family Occupations, 28(1): 40–63.
- Kontos, S. – Howes, C. – Shinn, M. – Galinsky, E. (1995): Quality in family child care and relative care. Teachers College Press, New York
- Lombardi, J. (2003): Time to care: Redesigning child care to promote education, support families, and build communities. PA: Temple University, Philadelphia
- McLoyd, V. C. (1990): The impact of economic hardship on black families and children: Psychological distress, parenting, and socioeconomic development. Child Development, 61: 311–346.
- Presser, H. B. (1994): Employment schedules among dual-earner spouses and the division of household labor by gender. American Sociological Review, 59: 348–364.
- Presser, H. B. – Cox, A. G. (1997): The work schedules of low-educated American women and welfare reform. Monthly Labor Review, 120: 25–34.
- Presser, H. B. (1999): Toward a 24-hour economy. Science, 284: 1778–1779.
- Rahman, A. – Pal, S. (1994): Subjective health and family life of rotating shift workers. Bangladesh Journal of Psychology, 14: 49–55.
- Staines, G. L. – Pleck, J. H. (1983): The impact of work schedules on the family. Ann Arbor, University of Michigan. MI
- Warr, P. – Parry, G. (1982): Depressed mood in working class mothers with and without paid employment. Sociology of Psychiatry, 17: 161–165.
- Wedderburn, A. (2000): Shiftwork and health. (Bulletin of European Studies on Time). Dublin, Ireland: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Winkler, A. E. (1998): Earnings of husbands and wives in dual-earner families. Monthly Labor Review, 121(4): 42–49.